

ВОЛОДИМИР МОШИНСЬКИЙ

ЧИ ЛИПОВАНИ – ЦЕ УКРАЇНЦІ?

(ДО ІСТОРІЇ ПОСЕЛЕНИЯ ПІВДЕНОЮ БАСАРАБІЇ)

(Відбитка з „Нового Світу” ч. 7/54)

МІО ПОРК 1955

ЧИ ЛИПОВАНИ – ЦЕ УКРАЇНЦІ?

(До історії поселення південної Басарабії)

У зв'язку з появою прегарного фотоальбому „Любіть Україну” видання Михайла Борецького хочу спростувати неправильні дані про Басарабійщину, поміщені на стор. 169 і 170. Там написано, що наддунайських українців часто звуть „липованцями” і подано кілька знимок будьто би типічних „українців-липованців”.

Я перебував в Басарабії майже чверть сторіччя. Як церковному артистові - моляреві мені прийшлося зокрема багато подорожувати по Ізмаїльщині, Аккерманщині та по Добруджі, де якраз розселені українці — нащадки козаків — та липовані (а не липованці). В часі моєї роботи (розмальовування церков) я був у близькому kontaktі з провідниками громад, з членами церковних зарядів та мав нагоду знайомитися з представниками всіх національностей Басарабії та Добруджі. А було їх немало: українці, липовани (про них зараз буде докладніше), румуни, болгари, німці (Гітлер в 1940 р. усіх їх забрав до Німеччини), вірмени, жиди, македонці, альбанці, греки, тур-

ки, французи зі Швейцарії, гагузи (потурчені болгари, православної віри, але з турецькою розговірною мовою). З більшістю цих націй я мусів знайомитися, студіювати їх характер, знати їх добре й лихі сторони, бо цього вимагала моя професія: хотів дістати працю, то мусів знати людей і знати, як з ними поводитися.

В 1938 р. я малював церкву в Ласкар Катаржі, проти Ізмаїлу, на другому боці Дунаю, на острові, що колись входив у володіння Нової Січі. Тоді я познайомився був з родиною Ромашевських — нащадки запоріжців, що осіли зимовником ще з початком заснування Нової Січі. Дід Іван, що стояв ще тоді на чолі родини, мав вже під вісімдесят. Був це кремезний, міцний чоловіга, ще повний життєвої сили. З дідом Іваном неодну годину довелось мені просидіти на балочках чи в церкві при праці, чи в його, як віночок, хаті. Багато цікавого він розказував про Січ Дунайську, передаючи те, що чув від батька, а головно від свого діда. Він описував багато про запеклу во-

рожнечу між козаками й липованами, як вони різалися в безпереривних майже бйках. Віднього знаю, як дід Іван приймав участь в наскоку на Стару Некрасовку, як козаки знищили там багато люду й як треба було родині діда ховатися десь близько Січі, боячись пісті липованів.

Позатим знаю багато від свого тестя о. Захарія Чайківського, священика в Ізмаїлі, якого батько о. Павло Чайківський був з козаків і сам служив в Дунайських козаках, як протодіякон Дунайської Козачої Дивізії.

В цій статті хочу з'ясувати, хто є „липовани”, як опинилися в південній Басарабії українці та розказати про „війну” українців з липованами.

Для належного зрозуміння цих питань мусимо почати з „Великого Розколу”, що стався за панування царя Олексія Михайловича, батька Петра Першого ще в 17 віці. В ході реформування церковних богослужебних книг, яке проводив патріярх Нікон, дійшло до дуже гострих різниць думок поміж окремими групами православного духовенства. Велика група під проводом протопопа Авакума не визнала реформ Нікона й залишилася т. зв. „старовірами” або „раз-кольниками”. Старовіри користувалися далі старими, невиправленими церковними книгами, зберегли всі свої старі обряди, свої старі ноти-гачки, старовинні церковні напіви, а також образи-ікони, малюва-

ні старовинною технікою (яєшна темпера) та двохперстне знамення хреста. Царський уряд переслідував старовірів і багато з цих фанатичних оборонців старої віри разом з пропопом Авакумом покінчили життя самоспаленням.

Але багато старовірів залишилося живих навіть у самій Москві, а то й у царській гвардії поміж т. зв. „стрільцями”. В часі відсутності Петра (пізнішого „Великого”) і при тихій підтримці регентки царівни Софії стрільці-старовіри піднесли були т. зв. „Стрілецький бунт”. Бунт не вдався. Багато змовників казав цар Петро повісити на Червоній Площі в Москві. Відомий мальяр В. Суріков є автором славної картини „Утро стрелецкой казни”. Недобитки стрільців-старовірів втекли на Дон, до Донських козаків, з яких багато було теж старовірами. В 1730 році піднялися там великі релігійні заворушення. За наказом тодішньої цариці Анни Іванової військо здавило заворушення й здесяtkувало донців.

Та велика частина донських козаків (мабуть 8 тисяч родин) під командою отамана Некрасова пробилася на Дунай та поселилася в околицях його гирла.

В початках, боячися переслідування, донці отамана Некрасова (т. зв. „некрасовці”) загналися в Добруджанські гори, в липові ліси, якими ці гори покриті. З того й почали їх називати липованами. З гір вони поволі розселилися

по обидва боки гирла Дунаю, але центром їх поселення було давніше а навіть до останніх часів село Стара Некрасовка (8 км. від Ізмаїлу), де жив отаман Некрасов та де був до недавна, а може й тепер є, великий липованський монастир з осідком єпископа, що править Нижно-Дунайською старообрядовою спархією. Липовані поселилися по обидвох боках гирла Дунаю, а зокрема над великими озерами-лиманами. І так Стара Некрасовка розташувалася на лимані Кацлабух, Муравльовка на лимані Ялтух.

Недалеко від того місця, де Дунай вливав свої води в Чорне море, на північному рукаві розложилося невелике місто Вилков (а не Волків, як помилково написано у фото-альбомі). Населення цього міста (коло 13 т.) ділиться на дві частини: одна третина — це українці, а дві третини, що займають нижчу частину міста — це липовані. Вилков — це дуже оригінальне місто. Його звуть Басарабська Венеція. Ці дві третини міста, в яких живуть липовані, не має вулиць. Замість вулиць є там, подібно як у Венеції, канали, що звуться там „сріки”. Вся комунікація відбувається при допомозі цих-же „сріків”, а по при хати зроблені дощані хідники та містки через „сріки”.

Липовані живуть також в досить великому числі в місті Ізмаїлі (зnamenita стара турецька фортеця, яку взяв від турків Суворов в 1799 р.). В

Ізмаїлі липовані мають дві церкви. Липовані живуть також в місті Кілії (старовинна грецька колонія), в місті Тульчи (проти Ізмаїлу), на південному березі Дунаю, в селах південної Басарабії, а навіть на Буковині, де в Білій Церкві в монастирі живе митрополит голова цілої старообрядової румунської та басарабської церкви.

Липовані — це в більшості рибалки, хоча деякі й управляють землю, головно розвивають городи й сади.

Липовані, що прибули над Дунай з-над Дону враз з отаманом Некрасовим та їх нащадки жили в гирлі Дунаю в спокою аж до 1775 року. Тоді вони зустрілися вперше з українськими запоріжськими козаками, що після зруйнування Запоріжської Січі, продерлися крізь окруження військ російського генерала Текелія й прибули в силі коло 5,000 душ над гирло Дунаю. Турецький султан відступив запорожцям землі в гирлі Дунаю на поселення і там повстала скоро нова Січ — Дунайська. З різних причин ця Січ міняла в ряди-годи свій осідок. Вона була то на Дунайці, то на Чаталі, то на Татомірі, а зимовники, та маленькі села були розкидані по обидвох боках дельти Дунаю й на багатьох островах.

Як липовані так і запорожці займалися рибальством та полюванням в гирлі Дунаю, починаючи вище Роздільної, де Дунай ділиться на рукави, тро-

хи вище Ізмаїлу, іноді заходячи за Галац, а кінчаючи Чорним морем. Липовани дуже неприхильно ставилися до нових сусідів, але нічого не могли вдіяти, бо сам султан відступив запоріжцям гирло Дунаю. Так минуло декілька років, доки не виникла між запоріжцями й липованами правдива війна.

Як розказували мені старі люди, то десь коло 1780 року мали будто би два запорожці коло Сулинської протоки привласнити собі гроші, що були при мертвому липованському монахові-пустиннику, а тіло монаха мали вкинути в Дунай. Скоро про це довідалися липовани в Сулині, дали знати до свого отамана в Некрасовці. Липовани зібралися й несподівано напали на українське село Карамагамет, де були в той час тільки старі, жінки й діти, вимордували населення й пограбували село. Повернувшись з ловів і рибальства Карагаметці, при допомозі Січі, напали на Стару Некрасовку і зробили з нею те саме, що липовани зробили з Карамагаметом. Ворожнеча розросталася все більше й більше і навіть султан не мав можливості припинити її.

Частина жонатих запоріжців не витримала стану такої тривалої війни, покинула свої оселі в гирлі Дунаю й подалася до Банату на те тільки, щоби коло 1813 року повернутися й поселитися в Добруджі. Поміж липованами й запорожцями панували й далі дуже напружені відносини. В 1838 році по-

чалася знову турецько-російська війна. Кошовий отаман Осип Гладкий, прихильно настроєний до москалів, перейшов враз із своїми однодумцями, коло 500 душ, на бік москалів. Розлючені такою зрадою турки, оголосили мобілізацію, зруйнували Нову Січ, повбивали багато козаків, а решту заставили перекинутися на хліборобство. Про відновлення Січі не можна вже було й думати. Запоріжці залишилися у великому числі в Добруджі та в південній Басарабії на рілі або при рибацькому неводі. Дехто подався до кошового отамана Гладкого, який зі своїми однодумцями отримав землі над північним берегом Озівського моря, де існувало деякий час т. зв. „Озівське Військо”.

Коло 1830 року створено з наказу царя Миколи I в Басарабії з українців козаків-запорожців т. зв. Усть-Дунайське Військо. Воно було розташоване на Аккерманщині та займало ряд сел, а то: Волонтирівку, Плохтіївку, Палянку, Старокозачий та інші. З козаків Дунайского Війська з села Старо-Козачого походив м. і. пізніший український політичний діяч на еміграції Микола Залізняк, дружина якого й діти живуть зараз в Канаді. Отаман „Дунайского Війська” та його штаб були в селі Волонтирівці. „Озівське Козаче Військо” проіснувало до 1865 року. Приблизно до того ж року проіснувало і „Дунайське Козаче Військо”. Точна назва цього

війська була: „Буджацьке або Усть Дунайське Козацьке Військо”. Воно було створене російським урядом, як противага „Нової Січі”.

Але вертаймося до липован, до їх звичаїв та обичаїв.

Вони цілком відмінні від українських. В той час, коли переважно всі українці в Басарабщині (а зрештою і поза Басарабією), голять бороди, то в липован голення бороди рахується гріхом! Коли хто з українців для оригінальності запускає бороду, то його дразнили, називаючи липованом. Так коли я в 1937 році розмальовував церкву в українському селі Дракулі, коло Кілії, то з всього чоловічого населення села був тільки один, Онуфрій Урсусл, помічник церковного старости, який носив бороду. Через якийсь час і він мусів зголити бороду на прохання своєї жінки, якій було досить насмішок від односельчан, які називали її „жінка липована”. Назвати когось з українців у Басарабії липованом було образою.

Церковна відправа у липован дуже довга. Недільна Служба Божа починається обов'язково в 12-тій годині ночі й кінчається десь на полудні, а коли трапляється архієрейська служба, то вона кінчається десь коло другої години пополудні. Ці Служби Божі не відрізняються від православних змістом. Вони тому значно довші, що співи й напіви, головно „Знаменний напів” є дуже повільні. Також безліч по-

клонів, обов'язково повільніх, викидання перед поклонами маленьких подушок на церковну долівку, щоб не пошкодити чола, все те забирає багато часу. Але такі є правила старої віри.

Ідучи до церкви, липовани одягають обов'язково святочний одяг. Жінки одягають сарафани та на голову спеціально святочну хустку. Чоловіки одягають кафтани — рід довгої світки й калоші. Калоші взувають навіть літом в час великої спеки. Священиків, єпископів та митрополитів вибирають липовані зі свого середовища. Ніяких спеціальних шкіл, які підготовляли б кадри священства, нема. Священики й єпископи вибираються з т. зв. „начальників”, тобто світських людей, що займалися читанням старовинного церковного письма, церковних богослужебних книг, біблії та церковної літератури.

Мені трапилося раз бути присутнім, як дописувачеві до газет, на одних виборах липованського єпископа в Ізмаїлі. Запросив мене на ці вибори мій приятель Афанасій Іванович Дунаєв, старообрядовий іконописець, який мене частіше відвідував, як товариша по професії та радився у справах малювання церков. Вибори були дуже бурхливі й не обійшлися без інтервенції румунської державної поліції. Колись опишу те все в подробицях.

Липовани - старовіри зовсім не куряте. Це забороняє їм закон старої віри. Вони кажуть,

що тютон — це „чортове зілля”. Зате багато п’ють. Вони мають багато своєрідних обрядів, м. і. весільні обряди непозбавлені сороміцьких прямо елементів. Липовани — нарід дуже консервативний, інтелігенції своєї майже не мають, живуть у своєму крузі, з другими національностями рідко вступають в подружі звязки. Їхня релігія дивиться на кожного нелиповану, як на „нечестівого”. У мене в виноградному саді був садівник-липован, що часто дискутував з моїм сином, тоді гімназійним учнем, та переконував його, що це неправда будьто би земля була кулею. Вона в дійсності є плоска, спочиває на трьох слонах, слони на трьох китах, які плавають в морю. Світогляд 17 століття проявляється в липованах дуже часто ще й у 20 століттю. Не можна сказати, щоб липовани у своїй масі

були народом особливо чистим та щоб їх словник був бідний на лайливі вислови. Їх ставлення до українців і досі неприхильне.

Думаю, що повиці рядки да-дуть можливість розібратися у відношенні козаків до липован і навпаки, й дадуть можливість зрозуміти, хто такі липовани, відкіля вони прийшли, та що в майбутньому ніхто з українців не мішатиме наших козаків з липованами, тому що українські козаки-запоріжці ніколи липованами не були і не є. Обмаль літератури про питання, що відноситься до Басарабії, є причиною таких неприємних помилок в фото-альбомі „Любіть Україну”. Фото - альбом робить позатим незвичайно корисне вражіння й заповняє прогалину, яка вже віддавна давалася головно на еміграції дошкульно відчувати.